

ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

УДК 37.013.42

Ірина Нестайко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У сучасній педагогіці з'являється багато нових понять, пов'язаних із новим сприйняттям процесу навчання дітей та молоді. Це, зокрема, стосується і школи майбутнього. Тих питань, чи школа повинна давати шанс усім учням, згладжувати недоліки учнів, що виникають із біологічних і суспільних відмінностей, чи основний напрям своєї роботи покласти на навчання еліти, яка в майбутньому буде вирішувати про науковий, суспільний і цивілізаційний розвиток? Чи школа повинна бути елітарна, чи егалітарна? Важко дати однозначну відповідь на дане запитання. Виникає наступне: чи школа повинна бути доступна для всіх без винятку щодо ефективності, суспільної пристосованості, раси, кольору шкіри та ін. [5]. Насправді відповідь на це питання знаходиться в ряді нормативних документів, таких як: Універсальна декларація прав людини чи Конвенції прав дитини та ін. Однак, життя показує, що не завжди те, що усталене законом, реалізується в реальному житті. Дуже часто ми стикаємося із недотриманням основних прав, в тому числі і з фундаментальним правом до життя і права на освіту. Тому сьогодні, як ніколи, необхідним є звернення до тематики рівного доступу і рівних шансів на навчання дітей, яким загрожує відчуження та соціальна ізоляція.

Проблема здобуття освіти дітьми з особливими потребами знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Т. Ілляшенко, Е. Андрєєва, Н. Сабат, В. Бондаря, А. Колупаєвої, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової. Аналіз джерел дозволяє нам стверджувати, що проблема інтеграції дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітній простір актуальна та багатогранна, що зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема щодо впровадження інклюзивної освіти в Українській школі.

Мета статті – зробити спробу впровадження інклюзивної освіти в інноваційний розвиток освіти України, визначити умови, необхідні для впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні школи, а також визначити мету інклюзивної освіти.

Новою парадигмою у педагогіці, яка виходить із вище згаданих проблем, можна визнати інклюзивне навчання. Саме воно дає шанс відчуженим особам на здобуття освіти, тобто робить можливим реалізацію прав людини на освіту. Освіта і виховання має для людини особливу цінність.

Інклюзія порушує питання, пов'язані із правом дитини на

відвідування загальної школи, в якій повинна бути гарантована підтримка, необхідна для її правильного розвитку, в якій її будуть поважати і цінувати за те, ким вона є. Це вимагає, в свою чергу, відданості від вчителів, влади, батьків і самих дітей.

Інклюзивна освіта опирається на право всіх учнів на освіту, яке заспокоює основні потреби навчання і збагачує життя. Із особливим врахуванням вразливих і відчужених груп, прагне до повного розвитку потенціалу кожної людини. На практиці це означає, що діти і молодь приходять до школи, і, незважаючи на те, що мають певні обмеження, які відрізняють їх від інших (наприклад, суспільна непристосованість, неповноцінність, невміння добре користуватися мовою в школі, ті, які походять із дизфункційних родин мають шанс зіткнутися зі школою, яка враховує ті чи інші особливі потреби) [5].

Сьогодні, коли освіта підлягає швидким змінам, пропагування інклюзивної освіти становить пріоритет освітньої політики. Система освіти повинна враховувати потреби і вимоги ринку праці, культури, повинна гарантувати учням набуття все більш різноманітних вмінь з точки зору економіки, етнічних і культурних груп, народних меншин, емігрантів. Навчання в школах поваги і рівності, а також залучення всіх учасників системи освіти, а разом з тим і родин учнів, є важливіше ніж будь-коли інше.

В основі інклюзивної освіти лежить переконаність про дискримінаційний характер сьогочасної системи, а також бажання гарантії рівного життєвого старту дітям зі спеціальними потребами у навчанні. Однак, інтеграція, інклюзія є складним педагогічним процесом, який охоплює як учня з особливими потребами, його повноцінних ровесників, школу як освітню установу, а також локальне середовище. Не підлягає сумніву, що реалізація цієї складної освітньої ідеї «бути разом незважаючи на відмінності» вимагає повного осмислення про її слушність від всіх учасників цього процесу. Над усе вимагає побудову конструктивних процедур випробовування питань інтеграції/інклюзії, а також сильного втручання з боку суспільства на їх реалізацію. Необхідним елементом підготовки школи до такого завдання є підтримка керуючих органів, а також опрацювання ефективного плану розвитку школи. Такий план повинен враховувати ресурси і можливості школи, організовувати співпрацю інституцій, зацікавлених розвитком освіти, а також аналізувати досвід осередку, який був до цього часу [5].

Дуже часто шкільне середовище виявляється неготовим до прийняття і гарантування необхідних для розвитку умов навчання. Перешкоди, які виникають під час навчання дітей з обмеженими можливостями, можуть стосуватися:

а) людських ресурсів (підготовка педагогічних кадрів, наявність спеціалістів);

б) матеріальних ресурсів (обладнання школи, матеріальні засоби, виділені на підтримку);

в) адміністративно-організаційного комітету (використання законодавчих рішень у сфері інклюзивної освіти, організація роботи школи, співпраця із оточенням школи і батьками) [7, с. 79].

Отже, метою інклюзивної освіти є забезпечення доступу до основного напрямку освіти всім дітям, а особливо дітям із інвалідністю, які потребують індивідуальної підтримки. З цієї основної мети можна вивести ще одну – перетворення і розвиток середовища школи.

Інклюзивний підхід поєднується із:

- Повагою до всіх учнів і працівників школи.
- Прагненням до збільшення участі і активності учнів у шкільному середовищі.
- Зміною способу функціонування школи таким чином, щоб було можливим врахування в шкільній практиці окремих потреб учнів.
- Обмеженням труднощів в доступі і участі у навчанні щодо всіх учнів, а не лише у випадку учнів «з особливими навчальними потребами».
- Врахуванням досвіду різних шкіл, а також позашкільного середовища щодо подолання даних труднощів.
- Правом на навчання у місці проживання.
- Виправленням умов організації школи із піклуванням як про працівників, так і про учнів.
- Підкресленням ролі школи у побудові локальної спільноти.
- Пропагуванням співпраці між вчителями, учнями, батьками, організаціями.
- Наявністю інклюзивної освіти у державній політиці [11].

Метою «Світової Декларації щодо Навчання для всіх», яка була прийнята у 2000 році на користь «Освіти для всіх», є гарантування всім дітям освіти на початковому рівні до початку 2015 року. Вона виділяє інклюзивну освіту як основну стратегію в розвитку «Освіти для всіх». На світовій конференції, присвяченій спеціальним потребам в освіті, яка відбулася 1994 року, представники Іспанії ствердили, що кожна дитина має особливі риси, зацікавлення, вміння і освітні потреби, а також, що діти зі спеціальними потребами повинні мати доступ до загальних шкіл, в яких повинні мати гарантовану індивідуальну педагогічну допомогу. Ця допомога повинна бути пристосована до індивідуальних потреб дітей. В документах цієї конференції було стверджено, що освітні системи, які передбачають величезну різноманітність рис дітей і їх потреб, є найефективнішими способами у боротьбі із дискримінацією, створення інклюзивного суспільства, а також можливість навчання для всіх дітей. А зокрема, гарантують ефективну освіту більшості дітей, а також

виправляють якість навчання, і, в результаті, зменшують кошти всієї системи освіти [5, с. 4].

Інклюзивна освіта стосується навчання, яке більш зосереджене на дитині ніж на програмі навчання. Цей підхід опирається на розпізнанні того, що кожна дитина вчиться і розвивається індивідуально, в різному темпі і слід їй створити такі умови навчання, які б відповідали її потребам, із врахуванням дітей з різними дисфункціями. Інклюзивна освіта – це процес, який полягає у збільшенні участі всіх учнів в житті школи, разом з учнями зі спеціальними потребами у навчанні. Це є процес, який полягає на реструктуризації політики шкільництва, а також культур так, щоб вони відповідали різноманітності учнів у місцях їх проживання. Серед характерних рис для інклюзивної освіти можна виділити такі:

- така освіта визнає, що всі діти можуть вчитися,
- враховує і поважає різноманітність дітей з огляду на вік, стать, етнічну приналежність, мову, особливі потреби та ін.,
- дозволяє системі і структурі освіти, а також методиці пізнати потреби дітей і вчить, як з ними справлятися,
- становить частину ширшої стратегії сприяння інклюзивному навчанню суспільства,
- є динамічним процесом, який постійно розвивається [5, с. 4].

Інклюзивна освіта стосується дітей з обмеженими потребами, які навчаються ефективно в загальних школах з акцентом, що покладений на якість навчання. У випадку інклюзивної освіти не дитину, а систему освіти потрібно змінювати. Така освіта визначає, що діти всі різні, а також те, що школа і система освіти вимагають змін, щоб справитися із індивідуальними потребами всіх учнів, як здорових, так і з індивідуальними потребами. Однак, інклюзія не означає асиміляції чи об'єднання всіх. Основним чинником є так звана еластичність – визнання, що діти вчать в різному темпі, а також те, що вчителі потребують спеціальних вмінь, щоб провадити їх в еластичний спосіб у процесі навчання. У більшості випадків діти потребують всього-на-всього чіткого, доступного навчання. Це вимагає використання різних методів, щоб враховувати різні потреби дітей, їхні можливості і неоднаковий темп розвитку.

Інклюзивна освіта прагне до підтримки і будови процесу розвитку кожної дитини. Слід взяти до уваги всі аспекти розвитку дітей (емоційний, інтелектуальний, творчий, суспільний і фізичний), якщо повинні вони досягнути повноту своїх можливостей. Щоб саме так і було, необхідним є глибоке усвідомлення вчителями процесу розвитку і навчання дітей. Доступність і безпосередня участь є вирішальними питаннями в інклюзивній освіті [8, с. 82].

Інклюзивна освіта реалізується в інклюзивних школах. Основною засадою інклюзивних шкіл є те, що всі діти повинні вчитися разом, наскільки це є можливим, незважаючи на їхню різницю і труднощі у

навчанні. Завданням інклюзивних шкіл є визначення індивідуальних потреб учнів, а також прагнення до того, щоб їм допомогти. Слід також взяти до уваги як різні стилі навчання дітей, так і темп їх роботи. Інклюзивна школа повинна всім забезпечити навчання на високому рівні через відповідну програму навчання, стратегію навчання, використання дидактичних засобів і налагодження партнерських стосунків із середовищем дітей [8, с. 82].

Загалом, користь, яка виникає із інклюзивної освіти можна розділити на кілька груп:

- інклюзивна освіта може допомогти перебороти біду та ізолювання із суспільства,
- інклюзивна освіта може виправити якість освіти для всіх,
- інклюзивна освіта може допомогти в боротьбі з дискримінацією [5, с. 5].

В Україні останніми роками, а особливо минулого року відбулося багато змін на користь інклюзивної освіти. Елементом, котрий сприяв розвитку інклюзивної освіти в нашій країні були підписані такі розпорядження та інші документи [10]:

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» від 5.07.2004 № 848.

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших мало мобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна» від 29.07.2009 № 784.

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 № 872.

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» від 03.12.2009 № 1482-р.

- Наказ «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» від 11.09.2009 № 855.

- Наказ «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» від 21.12.2009 № 1153.

- Наказ «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти» від 01.10.2010 № 912.

- Наказ «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» від 21.12.2009 № 1153.

- Наказ «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти» від 01.10.2010 № 912 [10].

Реалізація цих розпоряджень на практиці вимагатиме консультування вчителів щодо необхідних питань і вмінь у роботі із учнями з особливими освітніми потребами і специфічними труднощами у навчанні. Цей процес був започаткований шляхом навчання лідерів на рівні Міністерства освіти і науки України і вимагатиме тісної співпраці між вищими навчальними закладами, управліннями освіти, а також міністерством.

Таким чином, зміни, що стосуються розуміння потреб учня, їх різноманітності, вимагають перетворень в шкільному середовищі. Метою інклюзивної освіти є створення такого навчального закладу, який прийме і в рівній мірі ефективно навчатиме і виховуватиме всіх дітей місцевого населення, незалежно від їх походження, виду інвалідності або переживань, що відчують їхні сім'ї. Її розвиток закладає подолання багатьох перешкод, які можуть виникнути в ситуації появи учнів з такими різноманітними проблемами в школі. Кожна «нова», з точки зору навчального закладу, потреба для учня, є свого роду «лакмусовим папірцем», показуючи, наскільки школа готова до реалізації такої політики.

Інклюзивна освіта – це навчання дітей з обмеженими можливостями (а також інших дітей із спеціальними потребами у навчанні) в загальній школі, але при умові, що це шкільна система пристосовується до індивідуального темпу навчання, здібностей, можливостей дитини. На противагу інтегральному навчанні, яке закладає пристосованість можливостей дитини з обмеженими можливостями до проблем системи освіти, подібних для всіх дітей, інклюзивне навчання робить акцент на різноманітність і еластичність, пов'язану із відповіддю на потреби і можливості окремих учнів.

Отже, інклюзивна школа – це школа, в якій ідентифіковано перешкоди, які роблять неможливою повноцінну участь в навчальному процесі учням із спеціальними потребами у навчанні, і в якій було вжито заходів для усунення цих перешкод. Умовою функціонування такої школи є включення всіх учителів, а також відхід від думки, що лише шкільні спеціалісти відповідають за дитину з інвалідністю.

Здійснення даного дослідження створило підґрунтя для подальшої розробки шляхів вирішення проблеми впровадження інклюзивного навчання в Україні. Зокрема подальшого вивчення потребує досвід країн Євросоюзу та СНД з даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Досвід впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітньому навчальному закладі / за матеріалами Інформаційного центру «МЦФЕР Ресурси образования» // Практика управління закладом освіти. – 2009. – № 10. – С. 15–24.
2. Засенко В. В. Рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими потребами / Засенко В. В. // Кроки до демократичної освіти. – 2002. – № 1. – С. 34.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
4. Jadwiga Bogucka. Edukacja włączająca jako wyzwanie i szansa dla szkół / Jadwiga Bogucka. – W. : Szkoła równych szans. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy. – Wrocław, 2010. – 110 s.
5. Tamara Zacharuk: Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów / Tamara Zacharuk // Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny Meritum. – 2011. – № 1. – S. 1–6.
6. M. Kilian, Niepełnosprawni w społeczeństwie / M. Kilian // «Polityka Społeczna». – 2007. – № 11–12. – S. 14.
7. Dorota Wiszejko-Wierzbička, Specjalne potrzeby ucznia czy szkoły? / Dorota Wiszejko-Wierzbička // Przewodnik po edukacji włączającej pomocą w rozwijaniu kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły / Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. – 2012 (4). – № III. – S. 71–86.
8. Schools for all: including disabled children in education // Practice Guidelines, Save the Children UK. – London, 2002. – S. 82.
9. USTAWA o systemie oświaty [Electronic resource]. – URL : www.legeo.pl/prawo/dziennik-ustaw-2004/256/2572.
10. Нормативні документи щодо інклюзивної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita-cn.gov.ua/Inkluzivna_osvita.html.
11. Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2010/2011. Education in 2010/2011 School Year [Electronic resource]. – URL : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/e_oswiata_i_wychowanie_2010-2011.pdf.